

УДК: 35.073.53

О.В. Ольшанський

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ: ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Анотація. Уточнено поняття «конкурентоспроможність території». Узагальнено концепцію індексу конкурентоспроможності регіону, проаналізовано інституції як його складову. Визначено шляхи зміцнення потенціалу території через посилення її інституціональної складової – формування кластерів як чинника впливу на конкурентоспроможність територіальних громад.

Ключові слова: ресурси, потенціал, конкурентоспроможність території, індекс конкурентоспроможності регіонів, інституції, кластер.

Olshanskyi O.V. Institutional component strengthen the capacity of territory: impact on competitiveness.

Annotation. Refined the notion «competitiveness of the territory». Generalized concept of regional competitiveness index, analyzed an institution as it's element. Are determined how the territory strengthen the potential by amplifying its institutional component - the formation of clusters as factors influencing the competitiveness of local communities.

Key words: resources, potential, competitiveness of territory, index of regional competitiveness, institutions, cluster.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах становлення та розвитку ринкових відносин в Україні актуалізується питання зміцнення потенціалу територій, адже загострення конкуренції щодо ресурсів стає не лише атрибутом української економіки, а й глобальною тенденцією. Так, серед завдань Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» установлено розвиток науки та інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки; посилення захисту прав інвесторів; захист економічної конкуренції; здійснення заходів із поліпшення інвестиційного іміджу України тощо [6]. Однією з проблем, які потребують негайного розв'язування, у проекті Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні визначається те, що переважна більшість територіальних громад через їх надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилась неспроможною сьогодні виконувати повноваження, надані законодавством органам місцевого самоврядування [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика конкурентоспроможності регіонів останніми роками перебуває в центрі уваги багатьох учених і фахівців у різних галузях науки, передусім економіки та державного управління. Серед них – П. Беленький, З. Варналій, В. Геєць, І. Дегтярьова, В. Куйбіда, В. Мамонова, Ю. Полунєєв, А. Ткачук, Л. Чернюк та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим не до кінця вирішеними залишаються питання інфраструктурного забезпечення розвитку саме територіальних громад як частини регіональної спільноти, незавершеним є пошук організаційно-правових форм взаємодії суб'єктів територіальної соціально-економічної системи щодо забезпечення її конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є визначення шляхів зміцнення потенціалу території через посилення її інституціональної складової як чинника впливу на конкурентоспроможність територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, теорія стратегічного менеджменту використовує ринковий інструментарій детермінації конкурентоспроможності об'єкта (підприємства, території) шляхом його позиціонування та оцінювання зовнішнього середовища [5]. Разом із тим такий підхід навряд чи виправданий для застосування в управлінні розвитком території, коли місцевим органам виконавчої влади й органам місцевого самоврядування слід концентрувати зусилля на релевантних конкурентних ресурсах території, оскільки саме вони сприяють найповнішому задоволенню спільних потреб населення.

Сьогодні в колі науковців і фахівців з державного управління продовжується дискусія з приводу концептуалізації поняття «конкурентоспроможність території», при цьому частіше за все йдеться про конкурентоспроможність регіону. Проте більша частина з них визначає конкурентоспроможність регіону як його здатність залучати ресурси для забезпечення високої якості життя населення, зокрема І. Дегтярьова зазначає: «здатність регіону як економіко-соціальної системи залучати в умовах конкуренції необхідні трудові, фінансові, матеріальні та інші ресурси у виробництво продукції і надання послуг, які користуються попитом на регіональному, національному та зовнішньому ринках, і водночас підвищувати рівень та якість життя населення регіону» [1, с. 15].

У цілому підтримуючи цю думку, вважаємо за потрібне зробити деякі зауваження: конкурентоздатність певної території можна розглядати як сукупність таких притаманних їй властивостей, які визначають здатність змагатися з іншими територіями в країні та за її межами за найефективніше використання власного потенціалу, розвідки модерних ресурсів, а також створення умов для притягнення ресурсів ззовні. Тобто поступ до конкурентоспроможності території визначається передусім здатністю її суб'єктів (підприємств, установ, організацій; населення; місцевих органів влади та управління) вдало використовувати наявні ресурси шляхом їхньої мобілізації (а також інтеграції виробництва, науки, освіти, культури тощо), постійно піклуватися про їх поповнення (шляхом відкриття нових різновидів), а також залучати додаткові ресурси.

Конкурентоздатність місцевої економіки залежить від багатьох чинників, серед яких різні фахівці називають і відмінні. Так, фундатор теорії конкурентоспроможності М. Портер ключовими чинниками формування конкурентних переваг вважає факторні умови, умови попиту, діяльність споріднених галузей та стратегії окремих підприємств [8]. Автори практичного посібника «Конкурентоспроможність територій» конкурентне зростання країни та окремого регіону поділяють на чотири етапи: 1) етап факторів; 2) етап інвестицій; 3) етап інновацій; 4) етап багатства [3, с.18]. У Методичних матеріалах щодо формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності територій, виданих 2010 року Міністерством регіонального розвитку та будівництва України, основними показниками розвитку (конкурентоспроможності) територій визначено: показник (індекс), що визначає рівень життя населення; індекс конкурентоспроможності (продуктивності) території; інноваційний індекс; показник (індекс), що відбиває рівень інфраструктурного розвитку території [4].

За аналогією з індексом глобальної конкурентоспроможності, запровадженим 2004 року Всесвітнім економічним форумом для оцінювання конкурентоспроможності країн (інституціональне середовище; рівень розвитку інфраструктури; макроекономічне середовище; охорона здоров'я і початкова освіта; вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринку товарів; ефективність ринку праці; рівень розвитку фінансового ринку; технологічна готовність; розмір ринку; рівень розвитку бізнесу; інновації), останніми роками Фонд «Ефективне управління» разом із Всесвітнім економічним форумом проводять дослідження конкурентоспроможності всіх регіонів України: 24 областей, АР Крим, а також міст Києва та Севастополя [2].

При цьому концепція конкурентоспроможності включає до свого складу статистичні й динамічні складові, систематизація яких у певні групи дозволяє виділити чинники, які є основою того чи іншого спрямування розвитку економіки, – факторно орієнтовані (субіндекс «Базові вимоги» – інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта), ефективно орієнтовані (субіндекс «Підсилювачі ефективності» – вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку), інноваційно орієнтовані (субіндекс «Фактори розвитку та інноваційного потенціалу» – рівень розвитку бізнесу, розмір ринку). Цими напрямками визначаються і стадії розвитку економіки країни та/або окремих регіонів.

Виходячи з напрямків дослідження галузі науки державного управління, особливий інтерес становить аналіз інституційного середовища регіональної економіки, що визначається правовою та адміністративною інфраструктурою, у межах якої бізнес і органи публічного

управління співпрацюють заради економічного зростання, здатного забезпечити високий рівень добробуту населення. У зв'язку з цим складова «Інституції» включає дві групи елементів – державні інституції (питома вага яких складає 75%) і приватні інституції (з питомою вагою у 25%). До державних інституцій входять: право власності (змінними якого є право власності та охорона інтелектуальної власності); етика і корупція (нецільове використання бюджетних коштів, довіра громадськості до політиків, хабарі та неформальні платежі); зловживання впливом (незалежність судової системи, фаворитизм у рішеннях чиновників); ефективність уряду (марнотратство в бюджетних витратах, тягар адміністративного регулювання, ефективність правової системи у врегулюванні суперечок і в оскаржуванні регуляторних актів, прозорість політики державних органів, державні послуги на підтримку бізнесу); безпека (утрата бізнесу від загрози тероризму та від злочинності і насильства, організована злочинність, надійність роботи правоохоронних органів). Приватні інституції охоплюють: корпоративну етику (корпоративні права) та звітність (рівень стандартів аудиту та звітності, ефективність корпоративного керівництва, захист інтересів міноритарних акціонерів, надійність захисту інвесторів).

Слід відзначити, що так звана якість інституційного середовища суттєво впливає на конкурентоспроможність регіону, оскільки позначається на інвестиційних рішеннях та організації виробництва, впливає на те, у який спосіб на території розподіляються витрати на виконання стратегій, програм і проектів розвитку, а також результати їх реалізації тощо. При цьому йдеться не лише про ефективність діяльності органів публічного управління, а й про функціонування приватних структур, які мають дотримуватися відповідних стандартів та етичних норм у відносинах з державою та споживачами, реалізовувати принципи чесної конкуренції, забезпечувати прозорість діяльності тощо.

За даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність за 2012 р. Всесвітнього економічного форуму, інституції все ще залишаються найслабшим місцем конкурентоспроможності економіки України в цілому, оскільки за цією складовою Україна посіла лише 132 місце з 144 країн світу – на одну позицію нижче порівняно з минулим роком. Такий результат є одним із найгірших не лише відносно країн ЄС та інших розвинених економік, а й порівняно з країнами найближчого зарубіжжя: за рівнем розвитку інституцій Україна поступається майже всім країнам СНД, за винятком Російської Федерації та Киргизії, які зайняли 2012 року відповідно 133 і 137 місця [9].

Згідно з підсумками розрахунку Індексу конкурентоспроможності регіонів України 2012 року перша п'ятірка лідерів не змінилася порівняно з 2011 р.: місто Київ, Харківська, Дніпропетровська, Донецька й Київська області, хоча упродовж року Харківська область випередила в рейтингу Дніпропетровську, а Донецька – Київську область. Серед п'яти регіонів з найгіршими показниками також змін не відбулося, і наприкінці рейтингу – Херсонська, Кіровоградська, Житомирська, Чернігівська й Тернопільська області. З-поміж суттєвих переміщень у рейтингу можна відзначити, з одного боку, підвищення на п'ять позицій Рівненської та Чернівецької областей, і на три позиції – АР Крим, з іншого – утрату семи позицій Луганською, і трьох позицій – Миколаївською областями. Як і раніше, до першої десятки входять переважно великі промислові регіони і два міста-регіони, а замикають рейтинг найбільші сільськогосподарські області. Лідери національного рейтингу – регіони, що отримали найвищі бали за субіндексом «Підсилювачі ефективності». Такі високі показники відповідають другій стадії розвитку економіки України і пріоритетному значенню для цієї стадії визначеної групи чинників (50% значення) при розрахунку Індексу конкурентоспроможності. Також серед регіонів у першій десятці – найкращі позиції і за субіндексом «Базові вимоги», однак переважно через вищі оцінки інфраструктури. Нерівномірне розподілення позицій у рейтингу можна виділити лише за субіндексом «Фактори розвитку та інноваційного потенціалу»: регіони, що мають за цим субіндексом найкращі показники, у загальному підсумку лишилися далеко за межами першої десятки. Так, Луганська область, в якій проживає близько 5% населення України та виробляється така ж частка ВВП країни, 2012 року погіршила свої позиції порівняно з 2011 р. і посіла 20 місце в рейтингу конкурентоспроможності регіонів України (2011 р. було 13 місце саме через певну слабкість

інституцій (20), недостатній рівень охорони здоров'я та освіти (18), відносно невисоку ефективність ринку праці (21), низьку здатність до технологічної готовності (24) [2].

Наголосимо, що немаловажну роль в оцінюванні інституційного середовища має стан партнерства «місцева влада-бізнес», яке в Україні фактично перебуває в початковій стадії формування. Тому обидві сторони мають зробити кроки назустріч одна одній, щоб діалог відбувся конструктивно і мав конкретні результати у вигляді спільних дій, спрямованих на ведення підприємницької діяльності, корисної для суспільства, й одночасно – на посилення позицій підприємницьких структур ринку, покращання їх іміджу.

Одним із найактивніших елементів інституціональної складової зміцнення потенціалу території є можливість його акумулювання та активізації шляхом координації зусиль акторів місцевої економіки на її регенерацію, зокрема за допомогою соціального партнерства, що доцільно реалізовувати у формі організації та функціонування кластерних структур (їх часто називають кластерними асоціаціями), які спроможні підвищувати здатність територіальної системи конкурувати за широке різноманіття ресурсів на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Основна мета створення кластерних асоціацій – стимулювання розвитку місцевої економіки, розвиток підприємницької активності шляхом консолідації зусиль міської влади, ділових і наукових кіл, а також інших допоміжних агентів (асоціацій) з метою організації кластерів як найбільш гнучких і ефективних структур ринкової економіки, орієнтованих на інноваційність продукції, що виробляється.

Економічна база кластерів дозволяє продуктивніше використовувати потенціал території – більш ефективно використовувати капітал, мінімізувати зайві виробничі потужності, досягнути більше раціонального розподілу витрат, що розширює перспективи не лише внутрішніх, а й зовнішніх інвестицій. Варто відзначити, що участь у кластерному утворенні не встановлює обмежень щодо свободи прийняття їх учасниками господарських й інших рішень. У той же час кластер організовує їх спільні зусилля щодо вирішення питань, які окремо взяте підприємство (організація, установа) не в змозі розв'язати самостійно.

Традиційно функціонування кластерів спрямовується на досягнення передусім підвищення конкурентоспроможності учасників кластера шляхом упровадження новітніх технологій і менеджменту якості, ширшого використання інформаційних технологій, зменшення витрат і підвищення ефективності діяльності завдяки ефекту масштабу та синергетичному ефекту, уніфікації підходів до логістики, інжинірингу, аутсорсингу і т. ін. Крім того забезпечується зайнятість населення, консолідоване лобювання інтересів учасників кластера в різних органах влади.

Підкреслимо, що, як правило, об'єднання підприємств у форматі кластерної структури передбачає наявність підприємства-лідера, яке ініціює створення такого союзу; формує господарську та інноваційно-інвестиційну стратегію асоціації на перспективу; визначає територіальну локалізацію провідних суб'єктів господарювання – учасників кластера, виходячи з їхніх господарських (зокрема майнових) зв'язків; здійснює координацію взаємодії всіх учасників кластеру тощо.

Характерними особливостями успішної діяльності кластерів постають кооперація та співробітництво, які є стимулами до пошуку більш досконалих методів роботи; успішна реалізація яких генерує орієнтацію суб'єктів не лише на попит товарних ринків, а й на спільні потреби територіальних громад.

Так, у м. Северодонецьк Луганської обл. опрацьовується організаційно-правовий механізм формування та функціонування кластерних асоціацій на території міста. Крім того створення кластерів сприятиме виконанню стратегічного плану підвищення конкурентоздатності Північно-Західного субрегіону Луганської області «Інноваційний Донбас» до 2015 р. Визначено, що суб'єктами кластерних асоціацій можуть стати підприємницькі структури різного роду, які є постачальниками спеціального обладнання, нових технологій, послуг, інфраструктури, сировини, додаткових продуктів тощо. При цьому відмінною рисою взаємодії учасників має бути принцип інноваційної орієнтованості.

У Полтавській обл. у межах реалізації обласної Програми розвитку туризму і курортів на основі використання місцевих умов і ресурсів упроваджується проект «Створення туристично-рекреаційного кластеру «Гоголівські місця Полтавщини», серед завдань якого –

його матеріально-технічне і кадрове забезпечення, створення обласного науково-методичного центру розвитку туризму, розробка та підтримка веб-сайту, підготовка та видання рекламно-інформаційної продукції, інвентаризація суб'єктів туристичної інфраструктури області, підготовка кадрового забезпечення туристичної галузі в області та районах.

Водночас, незважаючи на те, що багато суб'єктів управління територіальним розвитком декларують наміри про створення кластерів, інституціональне забезпечення формування діяльності кластерних структур залишається невідпрацьованим, передусім у частині формування інституцій, причому у двох аспектах інституціоналізму – як сукупності норм, закріплених у відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актах, а також як сукупності установ, які забезпечують створення та підтримку організаційно-правових, фінансово-економічних і матеріально-технічних умов, необхідних для упровадження кластерних утворень та інших форм об'єднання ресурсів з метою підвищення конкурентоспроможності території. Зокрема сьогодні в Україні немає жодного закону, який би легітимізував кластери, а також відсутні рішення центральних органів виконавчої влади, які б регламентували процес створення та функціонування кластерів.

Висновки з даного дослідження. Отже, інституціональна складова зміцнення потенціалу території, представлена такими моделями об'єднання суб'єктів господарювання, установ і організацій, як кластери, ресурсні пули, міжмуніципальна кооперація та ін., віддзеркалює достатньо новий спосіб отримання переваг від інтеграції ресурсів на користь розвитку території поряд з іншими інноваційними для управління розвитком територіальних громад організаційними формами, що сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

Перспективи подальших розвідок. Подальшими напрямками дослідження можуть стати впорядкування та уточнення питань нормативно-правового й організаційного забезпечення створення та функціонування кластерів, пошук шляхів активізації їх діяльності не лише в напрямку формування власних конкурентних переваг, а й залучення їх як монолітних комплексів до зміцнення потенціалу території в цілому, підвищення її конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Дегтярьова І. О. Конкурентоспроможність регіону: стратегічні пріоритети та механізми державного управління : монографія / І. О. Дегтярьова. – К. : НАДУ, 2012. – 368 с.
2. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012 : Назустріч економічному зростанню та процвітання. – К. : Фонд «Ефективне управління», 2012. – 208 с.
3. Конкурентоспроможність територій : практ. посіб. / [А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський та ін.]. – К. : Легальний статус, 2011. – 252 с.
4. Методичні матеріали щодо формування та впровадження Програм підвищення конкурентоспроможності територій. – К. : Міністерство регіонального розвитку та будівництва, 2010. – 31 с.
5. Портер М. Э. Конкуренция: пер. с англ. / Портер М. Э. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
6. Програма економічних реформ на 2010 - 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>
7. Проект Указу Президента України «Про Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minregion.gov.ua/regional-dev/samovryaduvannya/proekti-zakonodavchih-aktiv-dlya-gromadskogo-obgovorennya/proekt-ukazu-prezidenta-ukrayini-pro-koncepciyu-reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini/> - Назва з екрану (05.12.2013 р.).
8. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. – New York : The Free Press, 1990 / Porter M. E. // The Economic Performance of Regions ; Regional Studies. – 2003. – Vol. 37. – No.6 –7. – P. 549–678.
9. The Global Competitiveness Report 2012–2013. – Geneva : World Economic Forum, 2012. – 545 с.